

Stockholm den 30 oktober 2023

Synpunkter på regeringens forskningspolitik

Svensk biblioteksförning är tacksamma för möjligheten att komma med inspel till regeringens kommande forskningspolitiska proposition.

Sammanfattningsvis ser Svensk biblioteksförning ett behov av tydliggörande av lärosätesbibliotekens roll för nyttiggörande av forskning i forskningspropositionen genom:

- Ett långsiktigt, nationellt ansvar för kostnaderna för öppen tillgång
- En nationell plan, med finansiering, för digitalisering av kulturarvet och en samlad teknisk infrastruktur
- En reformerad upphovsrätt som möjliggör forskning på digitaliserat, upphovsrättsskyddat material

Nedan utvecklar vi resonemangen kring detta.

Allmänt

Vi vill att kommande forskningspropositionen ska genomsyras av en förståelse för att lärosätesbiblioteken är en avgörande del i hela forskningsprocessen, från planering av forskningsprojekt till publicering och tillgängliggörande av forskningsresultat. Forskningsbiblioteken är därmed en avgörande beståndsdel i ekosystemet för forskningsinformation, bland annat genom hantering och kvalitetssäkring av information och metadata nödvändig i andra delar av systemet. Genom arbetet med att brett tillgängliggöra forskningsinformation har biblioteken kommit att agera för ett effektivt nyttiggörande av forskningsresultat och därmed fått en viktigare roll i den vetenskapliga kommunikationen. Biblioteken spelar också en allt viktigare roll som pedagogisk resurs på olika nivåer inom lärosätena, från att utveckla studenternas akademiska litteracitet till publikationsstrategier för forskare och doktorander.

Biblioteksväsendet i stort, men särskilt lärosätesbiblioteken, är avgörande för nyttiggörandet av forskningsresultat. Vi vill i det här inspelet fokusera på nyttiggörandet av forskning och bibliotekens roll i detta.

Öppen vetenskap

Öppen vetenskap bidrar till nyttiggörande. Det kan handla om att öppna forskningsdata bidrar till innovationer eller att myndigheter får tillgång till den senaste forskningen genom öppen publicering. Svensk biblioteksforening förväntar sig att målet att all offentligt finansierad forskning i Sverige ska finnas fritt tillgängligt 2026 uppfylls. För att det ska kunna uppnås, behöver lärosätesbibliotekens roll i detta synliggöras och tydliggöras i kommande forskningsproposition.

Lärosätesbiblioteken har en nyckelposition när det kommer till öppen vetenskap. De bistår studenter och forskare med källhantering, men även med stöd till forskare vid publicering. Ju mer forskning som publiceras öppet på olika sätt, desto mer stöd behöver forskare från biblioteken.

Med de nya nationella riktlinjerna för öppen vetenskap, som Kungliga biblioteket i skrivande stund arbetar fram, kommer det behövas politiskt initiativ för att kunna säkerställa att riktlinjerna går att efterleva för lärosäten, forskare och forskningsfinansiärer. Svensk biblioteksforening ser två stora utmaningar i arbetet med öppen vetenskap; de stora kostnaderna för omställningen till ett öppet vetenskapssystem och att få forskare att förstå vikten av att de publicerar öppet. För att råda bot på utmaningarna behöver regeringen ta ett ansvar för kostnadsfrågan för öppen tillgång på ett nationellt plan och politiskt fortsatt ta ställning för ett öppet vetenskapssystem.

Vi vill särskilt lyfta vikten av att forskning blir tillgängligt för dem som är beroende av att kunna dela av och återanvända forskningsresultat och forskningsdata även utanför akademien. Det rör sig särskilt om hälso- och sjukvården och myndigheter, där tillgången till den senaste forskningen är mycket ojämn. Få av dessa institutioner har möjlighet att ta del av dyra avtalspaket för vetenskapliga tidskrifter. Det påverkar såväl vårdkvaliteten som myndigheters kunskapsförsörjning.

Digitalisering av kulturarvet

I Svensk biblioteksforenings rapport *Kunskap för en ny tid* (2022) efterfrågas av kulturarvsinstitutioner och lärosätesbibliotek en tydlig, nationell plan för digitalisering av kulturarvet, vilket Svensk biblioteksforening står bakom. Ett frö till en sådan finns samarbetet Det svenska trycket¹, men det krävs mer resurser för att kunna nå fram till målet att allt tryckt material från 1400-talet och framåt ska vara digitaliserat. I det samarbetet ingår varken museer eller arkiv, eller samtliga lärosätesbibliotek. För att en nationell strategi ska nå framgång behövs därför utökad samverkan mellan institutioner, finansiering samt satsningar på gemensam teknisk infrastruktur.

Idag är endast fem till tio procent av det svenska tryckta kulturarvet digitaliserat. Att så liten andel av det svenska trycket är tillgängligt digitalt gör att forskningen blir styrd. Som forskare är du utelämnad till att antingen forska på det material som finns digitalt eller lägga forskningspengar på att digitalisera material för ett forskningsprojekt.

I dagsläget är det svårt att tillgängliggöra digitaliserat upphovsrättsskyddat material för forskning på ett bra sätt. Problem som upphovsrätten skapar är bland annat för forskare att

dela material i sin forskargrupp, den omöjliggör gränsöverskridande forskning och ger ojämlig tillgång till material för forskare inom Sverige och EU. Upphovsrättsbegränsningar gör också att material, så kallade forskningskorpus, som digitaliserats för ett specifikt projekt inte alltid kan användas av andra forskare.

De inskränkningar som gjorts i upphovsrättslagstiftningen i samband med implementeringen av DSM-direktivet är antingen för otydliga eller för snäva för att råda bot på problemen. Vi förväntar oss att regeringen tar upphovsrättsproblematiken på allvar i den kommande forskningspropositionen, så att Sverige inte halkar efter i forskning som rör maskininlärning, text- och datautvinning och digital humaniora.

Nyttiggörandet av vetenskap

Forskning bör inte genomföras för forskningens skull, utan för att bidra till en utökad kunskap i samhället. Nationellt samordnade satsningar på digitalisering av kulturarvet och öppen vetenskap ökar nyttiggörandet då forskningsmaterial och -resultat blir mer tillgängligt för forskare och allmänheten. Lärosätesbiblioteken är central infrastruktur för att nyttiggöra forskningen, men för att medborgare ska kunna delta i och nås av forskning behövs det även samarbete med folk- och skolbibliotek. Det svenska folkbiblioteksväsendet utmanas av försämrade ekonomiska förutsättningar. Utöver kommunernas nuvarande ekonomiska utmaningar, som även drabbar biblioteken, har folkbibliotekens ekonomi gröpts ur under lång tid. Svensk biblioteksförnings rapport *Folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar sedan år 2000* (2021) visar att folkbiblioteken har drabbats av nationella åtstramningar i spannet 69–85 miljoner per år, beroende på vilket mått och vilken tidsperiod vi tittar på.² Det skapar utmaningar för folkbibliotekens delaktighet i forskningsprocessen, vilket i slutändan drabbar medborgarna.

I forskningspropositionen bör det tydliggöras rollen hela biblioteksväsendet spelar för skapande, tillgängliggörande och spridande av forskning och vetenskap till studenter, forskare, elever och allmänhet.

Med vänlig hälsning,

Silvia Ernhagen
Generalsekreterare